

ROLA KAPITAŁU ORAZ WARTOŚCI NIEMATERIALNYCH I PRAWNYCH W ZARZĄDZANIU PRZEDSIĘBIORSTWAMI ROLNYMI

Witold Wielicki, Rafał Baum

Katedra Zarządzania i Prawa Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu
Kierownik: prof. dr hab. Witold Wielicki

Słowa kluczowe: zarządzanie przedsiębiorstwem, kapitał w przedsiębiorstwie, wartości niematerialne, zarządzanie wartością przedsiębiorstwa

Key words: management of enterprises, enterprise's capital, non-material values, value based management

S y n o p s i s. W pracy omówiono znaczenie kapitału w warunkach rozwiniętej gospodarki rynkowej. Dowiedziono, że ograniczenie wartości przedsiębiorstwa do oceny kapitału realnego pomija ważną cechę kapitału, jaką jest zdolność do jego pomnażania. Z badań wynika również znaczna rozbieżność między wartością rynkową przedsiębiorstwa a sumą wartości składników podmiotu bądź jego wartością księgową. Jest to konsekwencją docenienia wartości tkwiących w przedsiębiorstwie, których nie rejestrują obowiązujące sprawozdania finansowe. Tę wartość reprezentują wartości niematerialne i prawne. Omówieniu ich znaczenia w przedsiębiorstwie oraz przedstawieniu ich wpływu na wartość i wyniki podmiotów gospodarczych ze szczególnym uwzględnieniem przedsiębiorstw rolniczych jest poświęcona również niniejsza praca.

WSTĘP

W ostatnich kilkunastu latach obserwujemy, w tym również w rolnictwie, intensywny proces prywatyzacji majątku państwowego. W procesie prywatyzacji oprócz aspektów prawnoformalnych duże znaczenie ma określenie wartości przedsiębiorstwa. O wartości przedsiębiorstwa decyduje wycena jego majątku, a także zdolność do generowania dochodów. Spośród pięciu metod rekomendowanych do wyceny wartości przedsiębiorstw państwowych, trzy mają charakter majątkowy. Pozostałe dwie nawiązują do funkcji przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej, tj. do funkcji dochodowej, ale z uwagi na mało precyzyjną wykładnię stosowania metod szacowanie wartości odbywa się na podstawie dochodu uzyskiwanego (a więc historycznego), a nie na podstawie prognozy kształtowania się dochodów.

W rozwiniętych gospodarkach rynkowych, gdzie ma miejsce powszechny proces wyceny kapitału, a w rezultacie i przedsiębiorstwa, proces szacowania wartości przedsiębiorstwa odbywa się na rynku kapitałowym w toku masowo zawieranych transakcji kupna – sprzedaży [Jaki 2004]. W Polsce, gdzie proces tworzenia się silnego i niezależnego rynku kapitałowego dopiero się konkretyzuje, jesteśmy zdani na wyceny, a więc określenie wartości rynkowej na drodze rachunkowej. Rachunek wartości odnosi się zwykle do rzeczy mate-

rialnych łatwo wymiernych, uchwytnych. Toteż wartość przedsiębiorstwa w procesie prywatyzacji jest zaniżona, a skala zaniżenia jest różnie szacowana.

Aktualna sprawozdawczość w przedsiębiorstwie, opierająca się na ścisłych kanonach rachunkowości, nie odzwierciedla powyższego stanu. Nadal dominującym sposobem informowania o wartości przedsiębiorstwa jest wartość jego majątku realnego, a zupełnie pomija się aspekt kapitałowy. Dynamiczny aspekt kapitału, wyrażający się zdolnością do wzrostu wartości, nawet bez udziału jego właściciela, stanowi o ewenemencie przedsiębiorstwa jako wyodrębnionej kapitałowo jednostki.

Kapitał stanowi nieodłączny atrybut każdego przedsiębiorstwa, a w szczególności przedsiębiorstwa funkcjonującego w systemie gospodarki rynkowej. Dynamiczny aspekt kapitału wynika z filozofii inwestowania na rynku kapitałowym. Inwestorzy wykładając kapitał na określone przedsięwzięcie gospodarcze oczekują określonego zysku, a więc zwrotu większej części niż stanowi suma włożonego kapitału.

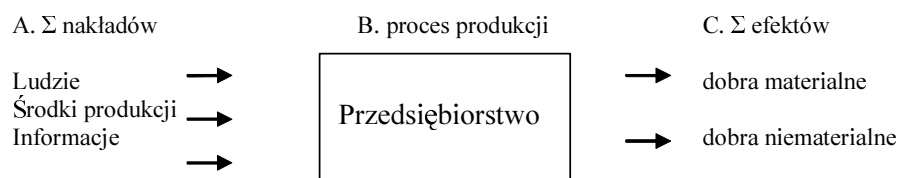
Podstawowym celem artykułu jest weryfikacja prawdziwości hipotezy o tym, że jedynie kapitał w sposób właściwy odzwierciedla wartość przedsiębiorstwa, a także udowodnienie twierdzenia, że posiada on wyjątkową cechę ekonomiczną, która wyraża się w jego pomnażaniu. Ta okoliczność (pomnażanie włożonego kapitału) leży u podstaw zainteresowania inwestowaniem kapitału, chociaż proces ten nie jest wolny od ryzyka. Praca jest również poświęcona analizie znaczenia i wpływu na wartość przedsiębiorstwa wartości niematerialnych i prawnych. Struktura treści artykułu jest podporządkowana wymienionym celom.

ISTOTA ZARZĄDZANIA WARTOŚCIĄ PRZEDSIĘBIORSTWA

Podstawowym założeniem koncepcji zarządzania wartością przedsiębiorstwa (*Value Based Management* – VBM) jest przyjęcie, że podstawowym celem każdego współczesnego przedsiębiorstwa jest dążenie do maksymalizacji swojej wartości. Założenie to porządkuje i ustanawia hierarchię celów przedsiębiorstwa w ten sposób, iż na drugim miejscu po strategicznych celach biznesowych, tj. budowaniu przewagi konkurencyjnej znajduje się satysfakcja wszystkich grup interesu i maksymalizacja wartości dla właścicieli (tworzenie wartości przez inwestycje, fuzje i przejęcia, restrukturyzacje, itp.). Dopiero dalsze miejsca zajmują takie cele, jak: przetrwanie, wzrost i rozwój biznesu, czy realizacja działań operacyjnych. Maksymalizacja wartości przedsiębiorstwa nie stoi jednak w sprzeczności do maksymalizacji zysku, ani nie jest związana z uszczupleniem korzyści pozostałych interesariuszy.

Ważnym zagadnieniem jest kwestia rozumienia efektywności ekonomicznej w koncepcji VBM. Według Helferta [2004] podstawowym ekonomicznym celem racjonalnego zarządzania jest „*gospodarowanie wybranymi zasobami na szczeblu strategicznym w taki sposób, by z biegiem czasu wytworzyć wartość ekonomiczną, zapewniającą nie tylko pokrycie, ale i godziwy zwrot z poniesionych nakładów nie przekraczając jednocześnie poziomu ryzyka akceptowalnego przez właścicieli*”. Według koncepcji VBM tylko w jednym przypadku wartość kształtuje się w sposób zapewniający wzrost bogactwa właścicieli: rentowność zaangażowanego kapitału musi być większa od kosztu kapitału, a tzw. stopa inwestycji wyrażona stosunkiem inwestycji do *cash flow* musi jednocześnie mieścić się w przedziale od 0 do 1 (od braku inwestycji rozwojowych do momentu, gdy cała wolna gotówka jest przeznaczana na inwestycje rozwojowe) [Kulawik 2008].

Przedsiębiorstwa w gospodarce rynkowej stanowią jedyne miejsca, gdzie powstają nowe wartości. Tworzenie i pomnażanie wartości stanowi, jak wspomniano wcześniej, rezultat szeroko pojętego zarządzania wartością. Przedsiębiorstwa świadomie czynią nakłady, a więc nabywają dobra niezbędne dla procesu produkcji bądź usług, następnie dzięki ich kombinacji, a także przy zastosowaniu niematerialnych składników przedsiębiorstwa powstają nowe dobra, których wartość jest wyższa od sumy ponoszonych nakładów. Właśnie ten przyrost wartości wskazuje na aktywne i świadome zastosowanie kombinacji różnych zasobów gospodarczych. W obrębie przedsiębiorstwa mamy zatem do czynienia z procesem przekształcania się różnych kategorii kapitału – przez jego zaangażowanie w postaci środków trwałych i obrotowych, siły roboczej oraz zastosowanych technologii i technik wytwarzania, a także inwestycji i kreatywności zarządu. W ten sposób zaangażowany w przedsiębiorstwie kapitał zostaje uaktywniony i staje się wiodącym czynnikiem kształującym funkcjonowanie i rozwój przedsiębiorstwa. Można uznać, że przedsiębiorstwo obraca się w magicznym świecie, w którym suma zaangażowanych nakładów w postaci majątku trwałego i obrotowego, a także nakładów pracy, może znacznie odbiegać od wartości majątku, a także prowadzić do wzrostu tegoż majątku [Jaki 2004]. Możemy to wyrazić za pomocą schematu (rys.1):

gdzie:

- A. Wyraża sumę nakładów, jakie ponosi przedsiębiorstwo angażując do procesu produkcji pracę ludzką, środki produkcji i informację.
- B. Utożsamiamy z przedsiębiorstwem, które stanowi potencjał produkcyjny, który ożywia się właśnie w wyniku stosowania nakładów, decyzji kierowniczych, umiejętności organizacyjnych itp.
- C. Odzwierciedla efekt, a więc dobra materialne bądź i dobra niematerialne, np. zdobyte doświadczenie. Jednak nie każdy efekt C będzie można uznać za satysfakcjonujący, lecz tylko taki, gdy po opodatkowaniu zysku operacyjnego oraz pomniejszeniu o koszty zaangażowanego kapitału (koszty kapitału własnego i obcego) uzyskany wynik będzie dodatni. I właśnie ta nadwyżka będzie zwiększała wartość przedsiębiorstwa, czyli będzie realnym dochodem właścicieli. Można zauważyć, że osiąganie zysku nie zawsze jest wystarczającym wskaźnikiem oceny zarządzania. Uwzględniając ten aspekt należy ocenić, że tylko bardzo dobre zarządzanie jest gwarantem powodzenia w prowadzeniu przedsiębiorstw w dłuższym czasie.

Rysunek 1. Transformacja czynników produkcji
 Źródło: opracowanie własne.

ROLA I ZNACZENIE KAPITAŁU

Jednym z niedocenianych obszarów badawczych, szczególnie w przedsiębiorstwach rolniczych, a także częściowo w przedsiębiorstwach przetwórstwa spożywczego jest rola i znaczenie kapitału. Pojęcie kapitału w odniesieniu do przedsiębiorstwa może być utożsamiane z [Duliniec 1998]:

- majątkiem przedsiębiorstwa, łączonym z pojęciem kapitału rzeczowego,
- zasobami finansowymi (kapitałami, funduszami) powierzonymi przedsiębiorstwu przez jego właścicieli (kapitał własny) i wierzycieli (kapitał obcy), łączonymi z pojęciem kapitału finansowego,

- całokształtem zaangażowanych w przedsiębiorstwie (celem pomnażania) wewnętrznych i zewnętrznych, własnych i obcych, terminowych i nieterminowych środków bilansowych i pozabilansowych,
- zasobami gospodarczymi przedsiębiorstwa (finansowymi, rzeczowymi, rynkowymi, intelektualnymi, ludzkimi, organizacyjnymi i wynikającymi z powiązania przedsiębiorstwa z otoczeniem).

Tak określony kapitał wskazuje na potencjalne składniki firmy, które stanowią o bezpośrednim źródle wartości przedsiębiorstwa. Analizując jego działalność należy również zwrócić uwagę na relacje zachodzące między tymi poszczególnymi kategoriami, kierunek zmian oraz ich intensywność. Uwarunkowania te wpływają bowiem na funkcjonowanie i rozwój przedsiębiorstwa, gdzie mamy do czynienia z procesem przekształcania kapitału.

W zarządzaniu przedsiębiorstwem z obszaru gospodarki żywnościowej musi dominować motyw ekonomiczny. Jest to wynikiem procesów transformacyjnych, które bynajmniej nie zostały zakończone, chociaż stworzyły nowe podstawy dla upodmiotowienia przedsiębiorstw, wyzwolenia przedsiębiorczości menadżerów i pracowników, a także ukształtowania nowych konkurencyjnych zachowań przedsiębiorstw kształtujących dynamikę procesów gospodarczych [Strużycki 2004].

Przemiany gospodarcze występujące w gospodarce polskiej przez całą ostatnią dekadę XX wieku oraz połowę pierwszej dekady XXI w. mają na celu zbudowanie nowoczesnej i rozwiniętej gospodarki rynkowej. Współcześnie wyeksponowana została – niedostrzegana i niewidoczna w poprzednim systemie – kategoria właściciela przedsiębiorstwa. Właściciel przedsiębiorstwa inwestując własne zasoby kapitałowe jest żywotnie zainteresowany bieżącą oraz perspektywiczną efektywnością funkcjonowania przedsiębiorstwa. W ten sposób przedsiębiorstwa zostały upodmiotowione ekonomicznie, co wiąże się nie tylko z odrębnością ich kapitału i majątku, ale także ponoszeniem skutków uzyskiwanych wyników finansowych. Wyodrębnienie ekonomiczne oznacza, że przedsiębiorstwa same decydują o dystrybucji zysku, ale i same ponoszą konsekwencje straty [Jaki 2004].

W poprzednim okresie dominował punkt widzenia, według którego przedsiębiorstwo postrzegano głównie przez pryzmat jego majątku i zdolności wytwórczych, natomiast obecnie coraz częściej patrzymy na przedsiębiorstwo jako na szczególną formę inwestycji. Ten aspekt innego spojrzenia na przedsiębiorstwo powoduje, że istotnym aspektem przedsiębiorstwa działającego w warunkach gospodarki rynkowej jest uznanie maksymalnej wartości rynkowej za główny strategiczny cel jego działalności. Można zatem sformułować pytanie, czy możliwe jest rozsądne gospodarowanie bez rozeznania, czy kapitał zwiększa swoją wartość początkową. Odpowiedź jest negatywna, bowiem każdy byt, który traci energię, zmierza do zakończenia swojego istnienia, więc ten pomiar jest kluczowy dla gospodarki i wszystkich aktorów ją tworzących, nie tylko przedsiębiorstw [Dobija 2005].

Reguły funkcjonowania przedsiębiorstw w systemie gospodarki planowej i brak suwerennego rynku kapitałowego, wytworzyły jednostronny sposób postrzegania przedsiębiorstwa i jego zasobów. Przede wszystkim akcentowano jego wyposażenie majątkowe a więc cechy fizyczne np. powierzchnię gruntów, powierzchnię budynków, liczbę maszyn, liczbę inwentarza, liczbę zatrudnionych, wspominając zaledwie o cechach jakościowych powyższych wyznaczników. Posiadanie majątku można utożsamiać z produktywnością przedsiębiorstwa, ale nie można utożsamiać z jego produktywnością, a jeśli już to zupełnie nie jest uprawnione łączenie posiadanego majątku z jego efektywnością. Akcentowanie wskaźników technicznych i próba porównania przedsiębiorstw na tej drodze, ich szeregowanie

zmierzające do ukazania liderów, nie ma wiele wspólnego z zasadami gospodarki rynkowej. Akcentowanie wielkości produkcji, podawanie wielkości plonów, wydajności jednostkowej zwierząt, wysokości nawożenia jest zaledwie przyczynkiem do ekonomicznej oceny przedsiębiorstw. W aktualnej sytuacji gospodarczej, gdzie rolnictwo zapewnia dostateczny poziom wyżywienia społeczeństwa, a nawet posiada znaczną nadwyżkę w eksporcie, stawia przed przedsiębiorstwami inne kryteria oceny. Możemy zatem powiedzieć, że poprzedni system utożsamiał przedsiębiorstwo głównie z jego majątkiem, a jeśli już wymieniano wyposażenie w kapitał to utożsamiano ten kapitał z wartością kapitału realnego, czyli materialnego.

Ten sposób postrzegania przedsiębiorstwa zupełnie pomija istotę przedsiębiorstwa jako bytu ekonomicznego, gdzie inwestorzy (właściciele bądź zewnętrzni donatorzy kapitału) oceniają przedsiębiorstwa przez pryzmat ich zdolności do generowania dochodów, czemu – obok właściwego wyposażenia majątkowego – służy wiele innych elementów składających się na przedsiębiorstwo między innymi właściwa organizacja, sprawne zarządzanie, wysoki poziom merytoryczny pracowników, silna pozycja na rynku, podpisane wieloletnie umowy oraz inne liczne czynniki składające się na *goodwill*, które mają charakter pozamaterialny i nie są uwzględnione w bilansie przedsiębiorstwa, a jednak na wartość przedsiębiorstwa wpływają w znaczący sposób [Urbanowska-Sojkin 2004].

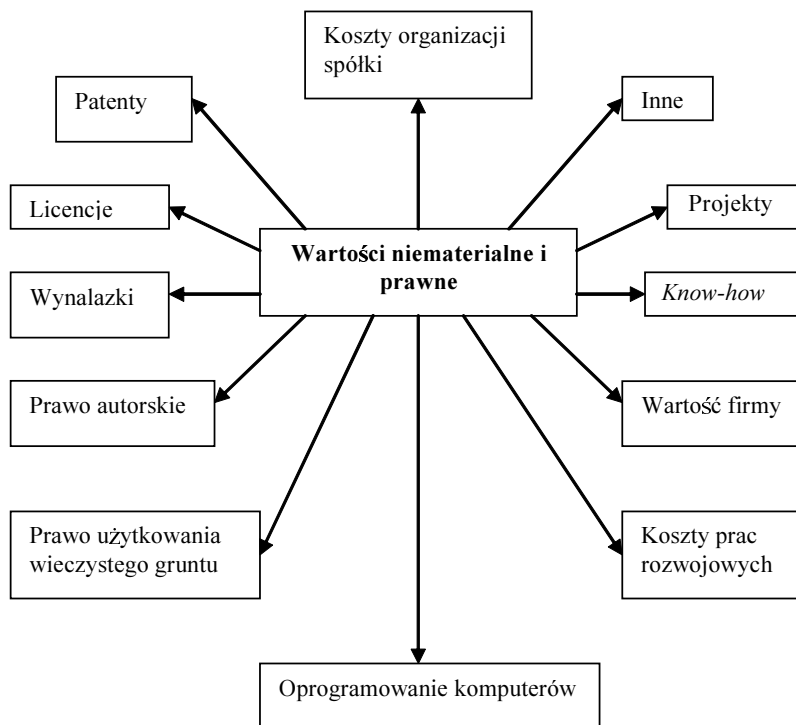
WARTOŚCI NIEMATERIALNE I PRAWNE W ZARZĄDZANIU WARTOŚCIĄ

W literaturze występują różne definicje wartości firmy. Klasyczna definicja oparta jest na sumie wartości materialnych i niematerialnych, w której wartość materialną tworzy majątek, a więc wszystkie aktywa ewidencjonowane w bilansie (rzeczowe i finansowe) pomniejszone o zobowiązania. Natomiast wartością niematerialną jest nadwyżka wartości rynkowej składników firmy wynikająca z faktu jej funkcjonowania w sposób dotąd zorganizowany. O tę wartość potencjalny nabywca jest gotów zapłacić więcej niż stanowią wartości majątkowe [Grudzewski, Hajduk 1998].

W miarę rozwoju gospodarki i jej umiędzynarodawiania rośnie znaczenie wartości niematerialnych, które identyfikują się z przedsiębiorstwem i podnoszą jego wartość rynkową. Literatura dotycząca zarządzania wartością w tym wartością składników niematerialnych w odniesieniu do przedsiębiorstw przemysłowych, handlowych bądź usługowych jest obszerna. W piśmiennictwie naukowym omawia się: metody, narzędzia zarządzania przedsiębiorstwem w warunkach gospodarki opartej na wiedzy i ich wpływ na wartość firmy, miejsce zasobów niematerialnych w procesie tworzenia wartości przedsiębiorstwa, wpływ zasobów niematerialnych na wartość firmy itp.

Z badań wynika, że najczęstszymi składnikami wartości niematerialnych i prawnych są: oprogramowania komputerów, licencje, prawo użytkowania wieczystego gruntów, a także koszty prac rozwojowych i koszty organizacji spółki. Schematycznie ujmując, można wyodrębnić grupy rodzajowe wartości niematerialnych i prawnych i przedstawić je w formie graficznej. Występowanie składników niematerialnych i prawnych jest zróżnicowane w zależności od formy prawnej przedsiębiorstw. Z badań wynika, że liczba elementów składających się na wartości niematerialne i prawne jest największa w spółkach akcyjnych, a najmniej występuje ich w przedsiębiorstwach państwowych (rys. 2).

Zagadnienie wartości niematerialnych i prawnych występuje w literaturze ekonomiczno-rolniczej w ograniczonym zakresie. Jednak tak jak w przedsiębiorstwach przemysłowo-

Rysunek 2. Grupy rodzajowe wartości niematerialnych i prawnych
 Źródło: opracowanie własne na podstawie: Bochowicz i Wasilewicz [2000].

wych, tak i w przedsiębiorstwach rolniczych rośnie znaczenie, a także wartość składników niematerialnych i prawnych [Klepacki, Łowicka 2003, Runowski 2004].

W licznych rozważaniach na temat współczesnej ekonomii mówi się o rosnącym znaczeniu wiedzy i jej wykorzystywaniu w zarządzaniu strategicznym dla uzyskania przewagi konkurencyjnej. Współczesna ekonomia dużą uwagę przywiązuje w zarządzaniu przedsiębiorstwami do budowy przewagi konkurencyjnej. W podejściu zasobowym szczególną rolę odgrywają zasoby niematerialne i prawne, które do tej pory nie są dostatecznie odzwierciedlone w obowiązującej sprawozdawczości. Coraz większa różnica między ceną rynkową przedsiębiorstw, a ich wartością księgową wskazuje na występowanie „wartości”, której nie rejestruje obecna rachunkowość. Świadczy to o występowaniu luki informacyjnej, która przekłada się na niepełną wiedzę o faktycznej wartości przedsiębiorstwa. Zarządy przedsiębiorstw nie mając pełnej informacji o wartości przedsiębiorstwa mogą podejmować i zapewne podejmują nieoptymalne decyzje. Niepełna wiedza o wartości przekłada się zapewne na zbyt ostrożne decyzje co do możliwości konkurencyjnej przedsiębiorstwa. Innym następstwem tego stanu jest niepełne wykorzystanie potencjału przedsiębiorstwa. Zaniżona wartość przedsiębiorstwa ograniczona do jego wartości księgowej lub wartości majątkowej, które odbiegają od rzeczywistej wartości rynkowej, uniemożliwiają pełen rozwój podmiotu gospodarczego. Z licznych badań wynika, że jednym z istotnych czynników ograniczających rozwój przedsiębiorstw jest brak kapitału. Ograniczony dostęp do kapitału obcego wynika z zaniżonej wartości składników majątkowych i całego przedsiębiorstwa. Uwzględ-

nienie w całości przedsiębiorstwa należytej wartości składników niematerialnych i prawnych stworzyłoby szansę na większą dostępność do kapitału obcego [Brewczyńska-Florczyk, Olesińska 2003, Ziętara 2004, Famielec 1999, Leadbeater 1999, Lev 2007].

Gospodarka rynkowa opiera się na kilku filarach, których przestrzeganie jest konieczne dla powodzenia funkcjonowania przedsiębiorstwa. Jednym z kanonów jest uzyskanie przewagi konkurencyjnej. Jeżeli prześledzimy ostatnie 20 lat, to zauważymy, że sytuacja na rynku, a zatem w otoczeniu przedsiębiorstw znacznie się zmieniła i nadal proces ten będzie postępował. W pierwszych latach transformacji, a więc zmian własnościowych i organizacyjnych, wiele przedsiębiorstw z trudem utrzymało się na rynku. Z badań wynika, że znaczna część przedsiębiorstw przemysłowych odczuwała kryzys i przechodziła kolejne jego fazy. Taka sama sytuacja występuje w rolnictwie, tylko udział przedsiębiorstw dotkniętych kryzysem jest większy. Do połowy 2008 roku sytuacja przedsiębiorstw wszystkich typów była pomyślna, zwiększyło się inwestowanie, wzrósł eksport, a także sprzedaż wewnętrzna, zmniejszyło się bezrobocie. Z licznych badań wynika, że korzystna sytuacja na rynku pozwoliła wielu przedsiębiorstwom na przeprowadzenie restrukturyzacji, która objęła wiele działań szczegółowych. Przez wiele lat bardzo dobre efekty dawała strategia obniżenia kosztów na drodze stosowania nowoczesnych technologii, lepszego wykorzystania czasu pracy, ograniczenia strat, wzrostu wydajności pracy itp. Jednak, metody te dając duże korzyści nie są „niewyczerpalne”, ich zakres skutków jest ograniczony. Dlatego firmy nie są już w stanie zagwarantować sobie trwałej przewagi konkurencyjnej tylko przez wdrażanie nowych technologii produkcji lub przez sprawne zarządzanie finansowe. Przedsiębiorstwa powinny zatem inwestować w majątek intelektualny, czyli swoich pracowników, bo to oni dzisiaj w większym zakresie decydują o sukcesie firmy [Otoliński, Wielicki 2003, Świerk 2003].

Literatura naukowa uporała się z dostateczną precyzją z definicją wartości niematerialnych i prawnych, uzasadnieniem potrzeby i znaczenia wyceny tej grupy aktywów, natomiast świat nauki intensywnie pracuje nad stworzeniem właściwych instrumentów pomiaru aktywów niematerialnych. W licznych pracach naukowych wymienia się trzy zasadnicze motywy pomiaru aktywów niematerialnych, są to: poprawa wewnętrznego zarządzania przedsiębiorstwem, poprawa jakości raportowania na zewnątrz oraz potrzeby statutowe i transakcyjne [Urbanek 2008]. Dla przedsiębiorstw rolniczych szczególne znaczenie mają pierwsza i trzecia okoliczność.

Znajomość wartości kapitału intelektualnego dla celów zarządzania przedsiębiorstwem obejmuje następujące zagadnienia [Urbanek 2007]:

- zarządzanie czynnikami niematerialnymi,
- tworzenie strategii opartych na zasobach niematerialnych,
- monitorowanie efektów podjętych działań,
- przełożenie strategii na działania,
- ocena alternatywnych kierunków działania,
- ocena wyników w bardziej wszechstronny sposób.

Z doświadczeń wynikających z wieloletniej współpracy z przedsiębiorstwami rolnymi wyłania się zróżnicowany obraz świadomości organów zarządczych co do znaczenia i wartości aktywów niematerialnych.

Z badań wynika, że stopień wykorzystania kapitału intelektualnego ciągle wzrasta – w latach 1982-2003 podwoił się [Świdarska 2002, Dobiegała-Korona, Herman 2006]. Chociaż badania dotyczyły przedsiębiorstw przemysłowych, to jednak tendencja w rolnictwie jest ta sama, co w całej gospodarce, jedynie stopień wykorzystania kapitału intelektualnego nie jest

jeszcze zbyt wysoki. Wyjątek stanowią nowoczesne produkcyjne i hodowlane gospodarstwa rolnicze, ogrodnicze, szkółkarskie, fermowe, rybackie. Pełną świadomość znaczenia, a także dużą wiedzę na temat wartości niematerialnych i prawnych mają zarządy i rady nadzorcze przedsiębiorstw zajmujących się postępowaniem biologicznym i technicznym w rolnictwie. Należy podkreślić występowanie niepełnej korelacji między potencjałem zasobów niematerialnych, a ich zaangażowaniem i wynikami prowadzenia przedsiębiorstw. W rolnictwie ciągle dominuje prymat formalnego doświadczenia nad umiejętnością wykorzystania aktywów niematerialnych i ich wpływem na wyniki produkcyjne i ekonomiczne [Wojtaszek 1965, Wielicki 2003].

Proces prywatyzacji w rolnictwie dostarcza wielu obserwacji co do wykorzystania i wpływu aktywów niematerialnych na kondycję finansową przedsiębiorstw. Występują liczne przykłady szybkiej poprawy kondycji gospodarczej i finansowej, a także duże ożywienie inwestycyjne, gdy nastąpiła zmiana formy władania bądź nawet tylko formy użytkowania nieruchomości. Wskazuje to na ogromny potencjał aktywów niematerialnych, który pomija współczesna rachunkowość [Baum, Wajszczuk 2007, Wielicki 2005].

Na podstawie analizy 15 przedsiębiorstw rolniczych, których majątek należy w 100% do Skarbu Państwa, a które zajmują się kreowaniem nośników postępu biologicznego podjęto próbę analizy występowania określonych składników wartości niematerialnych i prawnych oraz oszacowania ich wartości. Jak wyżej wspomniano istotnym składnikiem wartości niematerialnych i prawnych jest prawo wieczystego użytkowania gruntów. Analizowane przedsiębiorstwa rolnicze są jednoosobowymi spółkami Skarbu Państwa. W procedurze ich tworzenia, a także przez wiele lat ich istnienia (od 1994 roku) spółki te nie stały się właścicielami gruntu na drodze ich wniesienia aportem przez Skarb Państwa, lecz są dzierżawcami gruntu. Toteż użytkowanie wieczyste gruntów jako istotny składnik wartości niematerialnych i prawnych w badanych obiektach nie występuje. Z badań wynika, że we wszystkich spółkach występuje jako dobro oprogramowanie komputerów. Z nabytych systemów i programów komputerowych najpopularniejszymi są: MS Windows 2000 Professional NT, System Kadry – Płace i Finansowo-Księgowy, Kasa, Office Professional. Wykorzystanie techniki komputerowej jest powszechne, jednak liczba aparatów nie jest równoznaczna z dostatecznym wykorzystaniem oprogramowania w zarządzaniu. We wszystkich badanych spółkach wykorzystywano programy komputerowe w księgowości, płacach, sporządzaniu biznesplanów, w żywieniu zwierząt, w zarządzaniu stadem, w nawożeniu upraw. W niewielkim zakresie wykorzystuje się przydatność komputerów do zarządzania, szczególnie zarządzania strategicznego, co powinno być domeną w pracy zarządów spółek.

Wartości niematerialne i prawne stanowią 1,07% w majątku ogółem, jednak w większości spółek udział ten wynosi 0,22–0,66%, tylko w jednym badanym obiekcie udział ten wynosi ponad 3%. Natomiast udział wartości niematerialnych i prawnych w stosunku do majątku trwałego jest wyższy i wynosi przeciętnie 1,97% (wahając się od 0,27 do 5,59%).

Z cytowanych wcześniej badań Bochowicz, Wasilewicz [2000] wynika, że w 23 badanych jednostkach gospodarczych, z których 13 były S.A., 14 Sp. z o.o., a 3 P.P., udział wartości niematerialnych i prawnych w stosunku do majątku ogółem wynosił 2,5%, natomiast w stosunku do majątku trwałego udział ten wynosił 3,5%. Zaobserwowano, że wartości niematerialne i prawne są bardzo zróżnicowane i nie zależą od szczególnej formy prawnej ani od rodzaju działalności gospodarczej.

Wartości niematerialne i prawne wyróżniają odmienną ujęć księgowych. Stanowią one odrębną od środków trwałych grupę aktywów majątku przedsiębiorstwa, do których nie mają zastosowania przepisy o możliwości jednorazowych odpisów amortyzacyjnych.

PODSUMOWANIE

Zarządzanie wartością jako koncepcja w nowoczesnym zarządzaniu przedsiębiorstwem (także rolnym) nabiera w ostatnich latach coraz większego znaczenia. Ekonomia dąży do „ekonomicznego” wyrażenia efektywności zaangażowanego kapitału. To poszukiwanie coraz doskonalszych narzędzi oceny jest widoczne, gdy analizujemy postęp wiedzy w zakresie sposobów i metod analizy ekonomicznej. Wystarczy odnotować tylko ewolucję poglądów na główny cel funkcjonowania przedsiębiorstw. Była nim maksymalizacja zysku, przez maksymalizację efektywności kapitału by obecnie akcentować maksymalizację korzyści dla właścicieli. Ważną przesłanką oceny funkcjonowania przedsiębiorstw jest czas, toteż w analizie krótkookresowej bardziej zwracamy uwagę na zysk, a w strategicznych ocenach bardziej cenimy wzrost wartości rynkowej przedsiębiorstw. Dla każdej z ww. opcji oceny działalności przedsiębiorstwa stosujemy inne, właściwe miary.

Z zaprezentowanych rozważań wynika, że w aktualnych uwarunkowaniach znaczenia nabierają metody odzwierciedlające efektywność procesu tworzenia wartości dla właścicieli przedsiębiorstw, a więc traktowanie tych ostatnich również jako lokat finansowych i przedmiotu decyzji inwestycyjnych. Pomimo, że w rolnictwie dominują gospodarstwa rodzinne, które zazwyczaj nie prowadzą systematycznej rachunkowości, to w sektorze tym nie brak gospodarstw i przedsiębiorstw rolnych jednoznacznie zorientowanych na rynek. Nie ma zatem obiektywnych przeszkód i dowodzą tego badania innych autorów [Kulawik 2008], aby podmioty te nie mogły stosować bardziej zaawansowanych instrumentów pomiaru efektywności finansowej (stopa zwrotu z kapitału własnego, ekonomiczna wartość dodana, gotówkowy zwrot z inwestycji, wartość dodana dla właścicieli, indeks tworzenia wartości, itp.) opartych nie tylko na kategoriach finansowo-rynkowych, ale również na kategoriach rynkowych (finansowych i niefinansowych) oraz wartościach pieniężnych.

Uwzględniane w bilansach spółek wartości niematerialne i prawne nie odzwierciedlają pełnego zakresu elementów kształtujących wartość firmy. W praktyce życia gospodarczego mamy do czynienia z występowaniem wartości rynkowej, która nie ma odzwierciedlenia w zapisach księgowych. W stosunku do renomowanych przedsiębiorstw rolniczych, które zajmują się tworzeniem i rozpowszechnianiem nośników postępu biologicznego, technicznego, organizacyjnego i ekonomicznego, możemy mówić o znacznej wartości takich składników, jak: *know-how*, tożsamość i doświadczenie firmy, znak firmowy, nowoczesność produktu, czy też konsolidacja załogi.

LITERATURA

- Baum R., Wajszczyk K. 2007: Sustainable development of the farm as a function of production factors. [W:] Rural Development. Lithuanian University of Agriculture. Proceedings. Volume 3, Book 2. Akademija Kaunas, Lithuania, s. 36-40.
- Bochowicz K., Wasilewicz M. 2000: Wartości niematerialne i prawne w gospodarce. *EiOP*, nr 8, s. 13-17.
- Brewczyńska-Florczyk E., Olesińska E. 2003: CZH – od zaopatrzenia w surowce dla hutnictwa do firmy kreującej europejską rzeczywistość gospodarczą. [W:] Wpływ zasobów niematerialnych na wartość firm. Konferencja naukowa UMCS, Lublin.
- Dobiegała-Korona B., Herman A. (red.) 2006: Współczesne źródła wartości przedsiębiorstwa. Wyd. Difin, Warszawa.
- Dobija M. 2005: Dynamiczna równowaga kapitału jako źródło praw ekonomicznych. Akademia Ekonomiczna, Kraków.
- Duliniec A. 1998: Struktura i koszt kapitału w przedsiębiorstwie. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 11.

- Famielec J. 1999: Wartość przedsiębiorstwa a wartość firmy. *EiOP*, nr 3, s. 7-10.
- Grudzewski W. Hajduk I. 1998: TQM a zarządzanie wartością firmy. *EiOP*, nr 12, s. 3-6.
- Helfert A.E. 2004: Techniki analizy finansowej. PWE, Warszawa.
- Jaki A. 2004: Wycena przedsiębiorstw. Oficyna Ekonomiczna, Kraków.
- Klepacki B., Łowicka A. 2003: Zmiany w zasobach siły roboczej i w majątku a wyniki ekonomiczne przedsiębiorstw agrobiznesu. *Roczniki Nauk Rolniczych*, seria G, tom 90, z. 2, 153-160.
- Kulawik J. 2008: Efektywność finansowa w rolnictwie. Istota, pomiar i perspektywy. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 2: s. 33-53.
- Leadbeater C. 1999: New Measures for the New Economy. Paper for International Symposium, Amsterdam.
- Lev B. 2007: Niematerialne aktywa: niedoceniana broń w walce z konkurencją. *Harvard Business Review Polska*, nr 55, s. 86-99.
- Otoliński E., Wielicki W. 2003: Koncepcja rozwoju wsi i rolnictwa u progu XXI wieku. *Roczniki Nauk Rolniczych*, seria G, tom 90, zeszyt 2, s. 106-120.
- Runowski H. 2004: Kierunki rozwoju przedsiębiorstw rolniczych w Polsce. *Postępy Nauk Rolniczych*, nr 3, s. 145-165.
- Strużycki M. 2004: Zarządzanie przedsiębiorstwem. Difin, Warszawa.
- Świdarska G.K. (red.). 2002: Rachunkowość zarządcza i rachunek kosztów. Difin, Warszawa.
- Świerk J. 2003: Mapa strategii – instrument ułatwiający opracowanie Balanced Scorecard. UMCS, Lublin.
- Urbanek G. 2007: Wycena aktywów niematerialnych przedsiębiorstwa. PWE, Warszawa.
- Urbanek G. 2008: Aktywa niematerialne przedsiębiorstwa – motywy, przedmiot i sposoby pomiaru. Międzynarodowa Konferencja Naukowa – Uniwersytet Szczeciński. Szczecin.
- Urbanowska-Sojkin E. 1999: Zarządzanie przedsiębiorstwem. Od kryzysu do sukcesu. AE, Poznań.
- Wielicki W. 2003: Efektywność przedsiębiorstw przemysłowych i rolnych. *Roczniki AR w Poznaniu*, CCCLVIII, s.171-185.
- Wielicki W. 2005: Zarządzanie marketingowe w polskich przedsiębiorstwach rolniczych. *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk*, tom 98/99: s. 123-131.
- Wojtaszek Z. 1965: Kryteria i mierniki klasyfikacji gospodarstw indywidualnych według kierunków i stopni wielostronności produkcji. *Roczniki Nauk Rolniczych*, seria G, tom 78, zes. 1, s. 132-151.
- Ziętara W. 2004: Specyficzne przyrodnicze, organizacyjne i ekonomiczne cechy rolnictwa. *Postępy Nauk Rolniczych*, nr 3, s. 39-52.

Witold Wielicki, Rafał Baum

THE ROLE OF CAPITAL, NON-MATERIAL AND LEGAL VALUES
IN THE MANAGEMENT OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

Summary

The study discusses the role of capital in the developed market economy. It was shown that a limitation of the value of an enterprise solely to the evaluation of the real capital neglects an important property of capital, which is its accumulation capacity.

It results from studies that there is a considerable discrepancy between the market value of an enterprise and the total value of components of the entity or its book value.

It is a consequence of appreciation of the value inherent in an enterprise, which is not recorded in the required financial statements. This value is represented by non-material and legal values. This study discusses their importance in the enterprise and presents their effect on the value and results of economic entities with special emphasis on agricultural enterprises.

Adres do korespondencji:
prof. dr hab. Witold Wielicki
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Katedra Zarządzania i Prawa
ul. Wojska Polskiego 28
60-637 Poznań
tel. (0 61) 848 71 10
e-mail: wielicki@up.poznan.pl, baumr@au.poznan.pl